

Przegląd Badań Edukacyjnych

Agnieszka Kozerska

**SKALA ZACHOWAŃ GENERATYWNYCH W OKRESIE
PÓŻNEJ DOROSŁOŚCI (SKALA Z-GEN)**

PODRĘCZNIK PSYCHOMETRYCZNY

Numer 59 (2026), Podręcznik Pracowni Narzędzi Badawczych

Redakcja Naukowa
prof. dr hab. Krzysztof Rubacha

Rada Naukowa

prof. Jan Danek, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave (Słowacja), prof. dr hab. Dorota B. Gołębiak, Dolnośląska Szkoła Wyższa, Wrocław (Polska), prof. dr Zbigniew Formella, Università Pontificia Salesiana, Roma (Włochy), dr Halyna Katolyk, Ukraiński Uniwersytet Katolicki, Lwów (Ukraina), Ass. Prof. Roald Larsen, UiT University of Tromsø (Norwegia), prof. dr Tadeusz Lewicki, Università Pontificia Salesiana, Roma (Włochy), prof. dr hab. Zbyszko Melosik, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań (Polska), prof. dr hab. Roman Schulz, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń (Polska), dr Valentina Shvets, National Academy of Pedagogical Sciences, Kyiv (Ukraina), dr Sabina Siebert, University of Glasgow (Szkocja), dr hab. Dorota Siemieniecka, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń (Polska), dr hab. Teresa Sołtysiak, prof. Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz (Polska), dr Zoroslav Spevak, Assoc. Prof., University u Novom Sadu (Serbia), doc. mgr Mariana Sirotová, PhD, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave (Słowacja), prof. dr hab. Marzenna Zaorska, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn (Polska)

Rada Naukowa Pracowni Narzędzi Badawczych

prof. dr hab. Krzysztof Rubacha, prof. dr hab. Joanna Madalińska-Michalak, prof. dr hab. Ewa Jarosz,
prof. dr hab. Ewa Wysocka, dr hab. Beata Nowak, prof. ChAT, dr hab. Sławomir Pasikowski, prof. UŁ, dr Emilia Aksamit,
dr Magdalena Cuprjak

Redaktor statystyczny

dr Magdalena Cuprjak

Redaktorzy językowi

dr hab. Krzysztof Gajdka – język polski

Sekretarze Redakcji

dr Emilia Aksamit, e-mail: eaksamit@umk.pl
dr Magdalena Cuprjak, e-mail: mcuprjak@umk.pl
dr Małgorzata Fopka-Kowalczyk, e-mail: mfopka-kowalczyk@umk.pl

Redakcja „Przeglądu Badań Edukacyjnych”
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Wydział Filozofii i Nauk Społecznych
Instytut Nauk Pedagogicznych
87-100 Toruń, ul. Lwowska 1

Czasopismo jest wydawane na zasadach licencji niewyłącznej Creative Commons
i dystrybuowane w wersji elektronicznej Open Access poprzez Akademicką Platformę Czasopism UMK
Wersja papierowa jest dostępna w druku na żądanie na stronie internetowej Wydawnictwa
www.wydawnictwo.umk.pl

ISSN 1895-4308

<http://dx.doi.org/10.12775/PBE.2026.002>

© Copyright by Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Toruń 2026

UNIwersYTET MIKOŁAJA KOPErNIKA
ul. Gagarina 11, 87-100 Toruń, Polska

Druk: Drukarnia Wydawnictwa Naukowego UMK

Spis treści

Wprowadzenie	7
1. Podstawy teoretyczne	11
1.1. Ewolucja pojęcia generatywności	11
1.2. Pomiar zachowań generatywnych osób starszych	18
2. Operacjonalizacja konstruktu <i>Zachowania generatywne w późnej dorosłości</i>	20
3. Właściwości psychometryczne	23
3.1. Opis próby badawczej	23
3.2. Moc dyskryminacyjna i rzetelność	25
3.3. Analiza składowych głównych	27
3.4. Trafność kryterialna	31
3.5. Normalizacja	37
Arkusz testowy	39
Bibliografia	40

Abstract

Generative behaviors represent the manifestation of generativity as a desire to leave a lasting legacy and are undertaken under the influence of generative concern for others. This work includes a description of a tool designed to measure generative behaviors in older adults (the Z-Gen Scale). The theoretical foundations, psychometric properties, as well as the methods for collecting and interpreting data obtained using the Z-Gen Scale, were analyzed.

The scale consists of 10 items, each rated on a 7-point scale (1–7), where higher scores reflect a higher level of the construct under study. The Z-Gen Scale is characterized by satisfactory reliability and validity. Factor analysis revealed a three-factor structure of the tool (1) actions expressing concern for broadly understood future generations, (2) actions expressing concern for the well-being of another individual, and (3) actions expressing concern for the well-being of the community.

Keywords:

generative behavior, Z-Gen Scale, older people, generativity, later life

Wprowadzenie

Zachodzące przemiany demograficzne powodują, że potrzebujemy nowego podejścia do badań nad starością. W kontekście starzenia się populacji generatywność jest jednym z pojęć, które zasługują na szczególną uwagę. Badania w tym obszarze pokazują możliwości włączania osób starszych w życie społeczeństwa. Naukowa analiza generatywności seniorów, jej uwarunkowań i konsekwencji może pomóc w tworzeniu warunków do międzypokoleniowego dialogu.

Termin „generatywność” pochodzi od łacińskiego słowa *generativus*, które oznacza ‘rodzący, twórczy’. W słowniku języka polskiego generatywność jest definiowana jako zdolność tworzenia, wytwarzania czegoś nowego. W literaturze naukowej (w naukach społecznych) pojęcie to jest kojarzone z tworzeniem czegoś wartościowego dla innych, przekazywaniem wiedzy i doświadczenia pod wpływem troski o przyszłe pokolenia. Badania nad generatywnością osób starszych są często kojarzone z tematem podejmowania przez dziadków działań na rzecz własnych wnuków. Przyjmuje się, że wyniki badań i teorie powstałe w tym obszarze mogą stanowić ramy teoretyczne dla opisywania i wyjaśniania relacji międzypokoleniowych w rodzinie (Villar, Serrat, 2014). Pojęcie to można jednak umieścić w szerszym niż rodzina kontekście. Generatywność może się aktualizować w działaniach obywatelskich na rzecz różnego rodzaju wspólnot i społeczności (działalność polityczna, zaangażowanie w działalność wspólnot religijnych, wolontariat, opieka nad innymi, mentoring). Nie bez znaczenia jest to, że generatywność może być czynnikiem wzmacniającym więź człowieka ze społecznością, w której żyje (Wiles, Jayasinha, 2013; Villar, Serrat, 2014). Wiles i Jayashina, analizując

różne formy angażowania się osób starszych w życie swoich okolic i społeczności, używają pojęcia troski o miejsce (*care for place*). Badania tych autorów pokazują, że niektóre osoby starsze aktywnie przyczyniają się do dobrostanu miejsc, w których mieszkają. Ponadto istnieje dwukierunkowa zależność – odpowiednio zaprojektowane środowisko społeczne może zwiększać *resilience* seniorów, może ich zachęcać lub zniechęcać do aktywności, ale też oni sami mogą poprzez własne działania zwiększać *resilience* środowiska, w którym żyją. Dzięki działaniom generatywnym osoby starsze wpływają na rozwój społeczności, instytucji, do której je kierują, i jednocześnie poprzez te działania jednostki rozwijają siebie, swoje kompetencje i umiejętności, odnajdując w tym sens życia (Villar, Serrat, 2014).

Istnieje pewien paradoks generatywności. Z jednej strony jest ona formą twórczej autoekspresji, obejmuje produktywność i kreatywność, tworzenie nowych produktów i idei, z drugiej zaś jest inwestowaniem siebie w życie innych (jest *dawaniem*). Paradoks polega na tym, że zachowania generatywne mogą przynosić korzyść zarówno odbiorcy, jak i darczyńcy (Leffel, 2008). Generatywność może być więc pewnym rodzajem inwestycji we własny dobrostan. W literaturze przedmiotu istnieją próby włączenia koncepcji generatywności do badań nad jakością starzenia się (Villar, 2012). Analizy empiryczne pokazują jednak, że działania generatywne prowadzą do zwiększenia dobrostanu osoby je podejmującej, jeśli są one w społeczności cenione i szanowane (Cheng, 2009). Cheng (2009) widzi w wynikach swoich badań zgodność z poglądem McAdamsa i de St. Aubina (1992), że generatywność jest umiejscowiona w przestrzeni psychospołecznej, na którą składają się osoba i środowisko.

Analiza tematu generatywności osób starszych może nadać nowy kierunek badaniom nad tzw. pomyślnym/pozytywnym starzeniem się (*successful ageing*). Jak zauważa Villar (2012), w dotychczasowych koncepcjach aktywnego i produktywnego starzenia się brakuje elementu, jakim jest rozwój osobisty, dojrzewanie osoby starszej. Pojęcie generatywności może wypełnić tę lukę oraz przenieść rozważania na temat *successful ageing* na poziom społeczny. Perspektywa uwzględniająca generatywność w koncepcji pomyślnego starzenia się może dostarczyć nowych zmiennych (zmiennych „społecznych”), może powiązać dobrostan jednostek z dobrostanem środowiska społecznego, w którym te jednostki żyją. Perspektywa ta może pomóc wyjść poza indywi-

dualistyczne i zorientowane na teraźniejszość podejście do dobrej starości na rzecz podejścia, w którym rozważa się jakość starzenia się w kontekście jakości rozwoju danej społeczności (Villar, 2012). Temat ten stanowi więc wyzwanie dla osób zajmujących się naukowo szeroko rozumianą edukacją w okresie późnej dorosłości.

W tym miejscu należy zauważyć, że generatywność czasami może mieć też swoje ciemne strony. Na tę kwestię zwracają uwagę Schoklitsch i Baumann (2011) oraz Villar (2023). Pojęcie pozostawienia dziedzictwa nie zawsze ma pozytywne znaczenie. Istnieje coś takiego jak „dziedzictwo zniszczenia”. Jak zauważają Schoklitsch i Baumann (2011), niektóre działania podejmowane z myślą o przyszłych pokoleniach mogą przynieść korzyść tylko niektórym grupom społecznym kosztem innych. To może być przyczyną konfliktów i działać destrukcyjnie. Schoklitsch i Baumann podają przykład Adolfa Hitlera, który z dużym prawdopodobieństwem uważałby siebie za osobę o wysokim poziomie generatywności. Ponadto w niektórych przypadkach generatywność może się wiązać z wysokimi (zbyt wysokimi dla jednostki) kosztami osobistymi i prowadzić do negatywnych doświadczeń (Villar, 2023). Warto też dodać, że zachowania generatywne mają na celu subiektywnie rozumiane przez jednostkę dobro innych. W sytuacji gdy owo dobro jest inaczej rozumiane przez nadawcę i odbiorcę działania albo jest narzucane siłą odbiorcy, może wystąpić konflikt prowadzący do frustracji obu stron¹.

Temat generatywności został dotychczas słabo zbadany, zwłaszcza jeśli chodzi o populację osób starszych. Warunkiem koniecznym badań ilościowych, nastawionych na pomiar i analizę związków między zmiennymi, jest istnienie narzędzia badawczego. W niniejszym opracowaniu zajmuję się przejawami generatywności – zachowaniami generatywnymi. Prezentuję propozycję narzędzia badawczego do pomiaru zachowań generatywnych osób 60+.

¹ Na tę kwestię zwróciła mi uwagę dr Dorota Ciechanowska podczas prywatnej rozmowy na temat zachowań generatywnych.

1. Podstawy teoretyczne

1.1. Ewolucja pojęcia generatywności

Pojęcie generatywności nie jest nowe, pojawiło się w połowie lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku w pracach Erika Eriksona. Zgodnie ze sformułowaną przez niego definicją generatywność jest „troską o stworzenie i ukierunkowanie przyszłego pokolenia” (Erikson, 1963, s. 262). Troska ta, w ujęciu Eriksona, dotyczyła rodzicielstwa, reprodukcji i wyrażała się w udzielaniu pomocy przedstawicielom młodszego pokolenia, w kreatywności, produktywności i twórczości ukierunkowanej na społeczeństwo i kulturę. Erikson zakładał, że rozwój człowieka odbywa się na kilku etapach. Wyodrębnił osiem stadiów rozwoju psychospołecznego człowieka, które wiążą się ze specyficznym zadaniem rozwojowym, koniecznością przezwyciężenia kryzysu. Na każdym etapie kryzys jest punktem zwrotnym, w którym rozstrzyga się, w jakim kierunku będzie przebiegał rozwój. Za każdym razem ów kryzys wpływa też na tożsamość człowieka. Pomyślne rozwiązanie kryzysu prowadzi do ukształtowania u człowieka pożądanej cnoty osobowej. Generatywność jest, w ujęciu Eriksona, zadaniem rozwojowym typowym dla stadium siódmego. W stadium siódmym w wyniku pozytywnego rozwiązania kryzysu pojawia się „troska”/opiekunczość, która wyraża się w „podejmowaniu opieki wobec osób, wytworów i idei” (Witkowski, 2009, s. 130). Jej przeciwieństwem jest stagnacja. Siódme stadium rozwoju człowieka dotyczy okresu średniej dorosłości. Początkowo rozumienie generatywności było powiązane z tematem wychowania dzieci, rodzicielstwa i odpowiedzialności za kolejne pokolenia. Zdaniem Eriksona pojęcie generatywności jest bliskie takim kategoriom jak produktywność i kreatywność (Erikson, 1963). Pojęcie to łączy więc jednostkę z kontekstem

społecznym. W kolejnych publikacjach Erikson (1986) odniósł ten termin także do późnej dorosłości, przyjmując, że generatywność odgrywa również ogromną rolę w procesie starzenia się. W okresie starości sposoby wyrażania generatywności się zmieniają. Starsze osoby o wysokim poziomie generatywności prawdopodobnie osiągną pozytywny bilans życiowy (Hofer i in., 2014; James, Zarrett, 2006). Badania wskazują też na to, że seniorzy dostrzegają w generatywności czynnik wpływający na jakość ich życia. Subiektywne definicje pomyślnego starzenia się formułowane przez osoby starsze uwzględniają bowiem kategorie generatywności (Hofer i in., 2014; Fisher, 1995). Obecnie autorzy zajmujący się tym tematem coraz częściej dostrzegają znaczenie generatywności właśnie w odniesieniu do starszych dorosłych. Podkreślają jej rolę w realizacji koncepcji aktywnego starzenia się czy pomyślnego starzenia się (*successful ageing*) (por. Villar, 2012; Villar, Serrat, 2021).

Model stworzony przez Eriksona został w późniejszych latach zrewidowany i rozszerzony, a samo pojęcie generatywności jest obecne w wielu dyscyplinach naukowych. Oprócz psychologii są to np. antropologia, biologia, socjologia (Kim i in., 2017). Kategoria generatywności znajduje zastosowanie w badaniach nad przebiegiem życia, w psychologii osobowości oraz w badaniach socjologicznych (Morselli, Passini, 2015). W latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku do teorii Eriksona nawiązał Kotre (1984), podając szerszą definicję pojęcia generatywności. Według tego autora jest to „pragnienie inwestowania siebie w takie formy życia i pracy, które nas przetrwają” (Kotre, 1984, s. 10). Zauważmy, że w definicji tej jest mowa o tworzeniu czegoś, co przetrwa po śmierci człowieka, ale też jest tam mowa o „inwestowaniu” siebie, które można rozumieć jako zaangażowanie, troszczenie się, a może nawet poświęcenie. Analizując historię zmian w rozumieniu pojęcia generatywności, Kim i in. (2017) zwracają uwagę na to, że w drugiej połowie ubiegłego wieku dokonała się ewolucja tego pojęcia. Przestało ono dotyczyć tylko określonego wieku i roli w społeczeństwie (roli rodzica), a przekształciło się w „pragnienie aktu przynoszenia korzyści innym” (Keyes, Ryff, 1998, s. 230) albo „wizję siebie jako osoby wnoszącej wkład do szerszej społeczności” (Stewart, Vandewater, 1998, s. 94). Co więcej, Kotre (1984) stał na stanowisku, że jest kilka typów generatywności i mogą się one ujawniać w różnych okresach życia (Leffel, 2008; Villar, 2012; Kim i in., 2017). W jego koncepcji wyróżnione są cztery typy generatywności: biologiczna, rodzicielska,

techniczna i kulturowa. Dwa pierwsze typy są związane z przyjmowaniem ról rodzicielskich. Biologiczna przejawia się np. w takich działaniach jak karmienie dzieci; rodzicielska – zapewnienie dzieciom miłości, dyscypliny. Typ trzeci dotyczy przekazywania wiedzy i umiejętności, czyli jest związany z przyjmowaniem roli mentora, tutora, nauczyciela. Typ czwarty odnosi się do przekazywania zdobyczy kultury następnym pokoleniom. Leffel (2008) opisuje typy generatywności, które wyróżnił Kotre, w trzech wymiarach: a) zadania generatywnego, czyli samej aktywności, b) obiektu generatywnego, czyli celu aktywności, oraz c) zdolności generatywnej, czyli cech niezbędnych do wykonania danej aktywności. Leffel wyjaśnia to na przykładzie: zadaniem generatywnym w generatywności technicznej jest przekazanie umiejętności technicznych uczniowi – praktykantowi (cel generatywny), co wymaga od nauczyciela posiadania zarówno zdolności proceduralnych do wykonania nauczanych czynności, jak i umiejętności nauczania ucznia (zdolność generatywna).

Redefinicja pojęcia generatywności jest nieunikniona w związku ze zmianami, jakie zachodzą w społeczeństwie. Jak zauważają Kim i in. (2017), wynikiem przemian demograficznych dokonujących się w ciągu ostatnich 50 lat jest znacznie większy zasób zdrowych osób starszych w populacji. Osoby te aktywnie włączają się w życie społeczności. Ponadto prokreacja nie jest już dominującą troską osób w średniej dorosłości. Wzrasta odsetek osób bezdzietnych. W literaturze naukowej zaczęto więc przyglądać się innym sposobom wyrażania generatywności. Z badań prowadzonych przez zespół Serrat i in. (2017) wynika np., że seniorzy o wysokim poziomie aktywności obywatelskiej, biorący udział w życiu politycznym, mają jednocześnie wysoki, wyższy od grupy kontrolnej, poziom troski generatywnej. Odkrycia Melia (2000) dotyczące starszych (powyżej 80 lat) katolickich zakonnic pokazują, że generatywność jest czynnikiem, który nadaje życiu sens i pomaga starzeć się z godnością. Wskazuje się także, że generatywność stanowi zmienną pośredniczącą we wpływie religijności i wykształcenia na uczestnictwo w wolontariacie (Son, Wilson, 2011). W literaturze zwrócono też uwagę na znaczenie tzw. przywództwa generatywnego w kontekstach organizacyjnych (Ghislieri, Gatti, 2012). W niektórych pracach rozważano również wolontariat w kontekście generatywności, przyjmując, że wolontariat jest przejawem generatywności na różnych etapach życia (np. de Espanés i in., 2015).

Współczesne definicje generatywności prezentują więc to pojęcie jako wieloaspektowe, nie wyróżniając jako najważniejszych więzi rodzinnych. Morselli & Passini (2015) zwracają uwagę na związek generatywności z koncepcjami podejmującymi wątek nastawienia człowieka do przyszłości, jak np. perspektywa przyszłościowa (por. Zimbardo, Boyd, 1999), odpowiedzialność społeczna (Morselli, 2013). Zgodnie z *Socioemotional Selectivity Theory* Laury Carstensen, kiedy czas postrzegany jest przez jednostkę jako ograniczony i ma ona świadomość, że czasu zostało jej już mało, ważniejsze stają się dla niej cele emocjonalnie znaczące. Tego typu cele realizowane są m.in. przez zaangażowanie w generatywność (Lang, Carstensen, 2002). Zgodnie z sugestią McAdamsa i de St. Aubina (1992) takie zaangażowanie odzwierciedla pragnienie „symbolicznej nieśmiertelności”, a więc chodzi tu o symboliczne wydłużenie swojego życia (Lang, Carstensen, 2002), pokonanie egzystencjalnego lęku wynikającego z uświadomienia sobie własnej skończoności (Snarey, Clark, 1998).

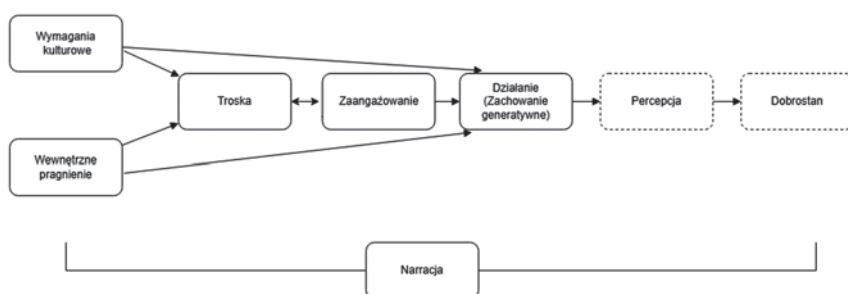
W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na różnice między starszymi i młodszymi dorosłymi pod względem motywów skłaniających do działań generatywnych (Kim i in., 2017, s. 4). Młodzi dorośli, obok pragnienia troszczenia się o innych i przyczynienia się do przetrwania pewnych wartości w jednostce lub społeczeństwie, w działaniach na rzecz innych (np. w ramach wolontariatu) kierują się też w dużej mierze motywami wzrostu: chęcią rozwijania umiejętności, gromadzenia wiedzy, co może być przydatne w rozwijaniu kariery. U osób starszych te motywy słabną, a wzmacniają się motywy wspólnotowe, pragnienie symbolicznej nieśmiertelności.

W badaniach nad generatywnością w literaturze psychologicznej autorzy często dowołują się do teorii McAdamsa i de St. Aubina (McAdams, de St. Aubin, 1992; Villar, 2012). Na gruncie polskim teoria została opisana przez Olesia (2011) oraz zespół Bandel, Soroko, Sękowski (2023). Prace McAdamsa są określane jako kolejny postępowanie na drodze ewolucji pojęcia generatywności (Villar i in., 2023). W tym ujęciu generatywność jest definiowana jako „zespół siedmiu właściwości psychospołecznych zorganizowanych wokół osobistego (jednostkowego) i kulturowego (społecznego) celu służenia następnemu pokoleniu” (McAdams, de St. Aubin, 1992, s. 1004). McAdams i de St. Aubin stworzyli model, zgodnie z którym zachowania generatywne (*generative action*) jednostki wynikają z generatywnej troski o innych (*generative concern*), prowadzącej do generatywnego zaangażowania (*generative*

commitment). Opisywana propozycja przedstawia generatywność jako pewien system motywacyjny. Elementami tego systemu są dwa źródła zachowań generatywnych: 1. Wewnętrzne pragnienie pozostawienia po sobie trwałego dziedzictwa i 2. Społeczne oczekiwania wobec jednostki, aby była ona mentorem, udzielała wsparcia społeczności, w której żyje. Środowisko społeczne, oczekiwania społeczne, możliwości społeczne tworzą zatem pewnego rodzaju klimat sprzyjający zachowaniom generatywnym poszczególnych jednostek. Wymagania kulturowe, oczekiwania, ale też dostrzegane w ramach danej kultury możliwości są źródłem motywacji dla jednostki. Takim kontekstem kulturowym może być np. szeroko rozumiana edukacja. Uczestnicy różnych edukacyjnych inicjatyw (formalnych i nieformalnych) mogą być motywowani do bycia generatywnymi (por. Villar, 2012, Kim i in., 2017). Innym kontekstem kulturowym może być tradycja, aktualnie obowiązujące normy społeczne, przekaz medialny itp. W ujęciu McAdamsa i de St. Aubina normy społeczne i oczekiwania społeczne wraz z wewnętrznym pragnieniem jednostki, aby być potrzebną i zapewnić sobie symboliczną nieśmiertelność, wywołują więc generatywną troskę o przyszłe pokolenie. Troska ta jest wzmacniana przez wiarę jednostki w znaczenie ludzkiego życia, przekonanie o sensie działań na rzecz gatunku ludzkiego, co prowadzi do generatywnego zaangażowania. Wyrazem zaangażowania jest aktywność – zachowania generatywne. Ostatni element tego procesu to narracja generatywna, czyli nadanie sensu podjętym działaniom, umieszczenie tych działań na tle historii swojego życia.

Kim i in. (2017) przyjmują, że generatywność może być przez jednostkę doświadczana i realizowana w dowolnym momencie w ciągu całego życia, niezależnie od jej stanu cywilnego i niezależnie od tego, czy pełni rolę rodzica. Poza tym zwracają uwagę, że generatywność może dotyczyć także przeszłych pokoleń i przejawiać się jako opieka synowska. Jest to więc nowe światło rzucone na analizowane tutaj pojęcie, poprzednie definicje skupiały się bowiem na przyszłych pokoleniach. Wspomniani badacze określają generatywność jako „ludzkie doświadczenie przyczyniania się do rozwoju i promowania życia innych i własnego”. Ta definicja jest, zdaniem jej autorów, na tyle szeroka, że uwzględnia wszystkie etapy rozwoju człowieka i różnorodne odmiany oraz doświadczenia generatywności. Poza tym, co ważne z perspektywy badań nad edukacją, zakłada możliwość rozwoju człowieka w ciągu całego życia, także w okresie późnej dorosłości. Przedmiotem generatywności nie są tylko

przyszłe pokolenia. Kim i in. (2017) zaproponowali rozbudowanie modelu McAdamsa i de St. Aubina (1992). Doceniając to, że model McAdamsa i de St. Aubina jest odpowiedni do badania różnych grup wiekowych, ponieważ nie ma w nim żadnych założeń dotyczących wieku, zaproponowali włączenie do modelu konstruktów, jakim jest dobrostan jednostki. Dobrostan jest tutaj osiągany pośrednio, przez postrzegany szacunek, samoocenę własnego życia, ocenę społeczną, informację zwrotną od otoczenia. Dobrostan jest w modelu Kim i in. pragmatycznym celem zachowań generatywnych.

Rysunek 1. Obszary składające się na model generatywności opracowany przez Kim i in. (2017) na podstawie modelu McAdamsa i de St. Aubina (1992)

Źródło: Kim i in., 2017, s. 6.

Rysunek 1 przedstawia model opracowany przez Kim i in. (2017, s. 6). Jest on wzorowany na modelu McAdamsa i de St. Aubina (1992). Podobnie jak w modelu McAdamsa i de St. Aubina generatywność występuje tu nie tylko w obrębie jednostki (wewnętrzne pragnienie symbolicznej nieśmiertelności, pragnienie bycia potrzebnym), ale jest też w otoczeniu jednostki i przybiera postać wymagań kulturowych (oczekiwań społecznych i możliwości społecznych). Te dwa składniki wpływają na troskę generatywną jednostki. W oryginalnym modelu McAdamsa i de St. Aubina troska generatywna dotyczy następnego pokolenia (*Troska generatywna o następne pokolenie*). W wersji Kim i in. jest to po prostu *Troska generatywna*. Reprezentuje ona stopień, w jakim jednostka skłonna jest zaangażować się dla dobra innych. Te cztery elementy modelu ułatwiają działania/zachowania generatywne, którymi podobnie jak w modelu oryginalnym są: tworzenie (*creating*), utrzymywanie

(*maintaining*) oraz oferowanie (*offering*). Tak jak w modelu McAdamsa i de St. Aubina narracja stanowi kolejny obszar funkcjonowania generatywnego. Jest to forma usensownienia własnych doświadczeń troski o innych, własna opowieść człowieka o swoim funkcjonowaniu generatywnym, wpleciona w historię jego życia. Nowymi elementami, których nie ma w oryginalnym modelu, są percepcja i dobrostan. Związek między dobrostanem a zachowaniami generatywnymi działa poprzez percepcję generatywności, czyli takie elementy jak: postrzegany szacunek, odrzucenie, poczucie pomagania innym.

Jeszcze inne podejście, niezależne od roli w społeczeństwie i od wieku, prezentuje Leffel (2008). Proponuje on nową dziedzinę dla teorii i badań nad generatywnością, którą nazywa generatywnością relacyjną. Generatywność relacyjna to zdolność do troski o mocne strony i rozwój osób, którymi się opiekujemy.

W ciągu ostatnich kilku lat coraz częściej rozważa się pojęcie generatywności w kontekście idei zrównoważonego rozwoju. W obliczu globalnego ocieplenia i degradacji środowiska naturalnego ogromnego znaczenia nabierają działania zorientowane na jego ochronę. Wyniki badań pokazują dodatnią korelację między ekologicznymi zachowaniami konsumpcyjnymi i postawą prospołeczną a generatywnością rozumianą jako troska o przyszłość (Shiel i in., 2020). Generatywność jest też kojarzona ze zrównoważoną konsumpcją (Ma, Xing, 2024). Niektórzy używają pojęcia ekogeneratywności, akcentującego troskę o środowisko, a dokładniej proces przekazywania środowiska kolejnym pokoleniom (Di Fabio, Svicher 2024). W pracach McAdamsa i de St. Aubina (1992) również jest mowa o środowisku, ale występuje w nich ono tylko jako źródło motywacji do działań generatywnych. Pojęcie ekologicznej generatywności pojawia się w publikacjach późniejszych, np. w pracy Schoklitsch i Baumanna (2011) – jako jeden z wymiarów tego pojęcia obok generatywności społecznej, kulturowej i technicznej. Z kolei Morselli i Passini (2015) powiązali pojęcie generatywności społecznej z postawami inkluzji i równości społecznej. Zdaniem autorów generatywność łączy się z postawami prospołecznymi, z gotowością do poświęceń w celu wspierania dobra wspólnego, ze sprzeciwem wobec uprzedzeń.

1.2. Pomiar zachowań generatywnych osób starszych

Przeprowadzony przez zespół Villar, Serrat, Pratt (2023) szeroko zakrojony, systematyczny przegląd literatury światowej z ostatnich 30 lat dotyczącej generatywności w okresie późnej dorosłości pokazał, że liczba publikacji na ten temat znacząco wzrosła, szczególnie w ciągu ostatnich 15 lat. Autorzy tego raportu ustalili, że najczęściej podejmowano badania nad troskami generatywnymi (w rozumieniu McAdamsa). Zachowania generatywne analizowano w co trzecim artykule. Ponad połowa artykułów powstała w Stanach Zjednoczonych, co czwarty artykuł w Europie. Ponad połowa analizowanych w tym projekcie tekstów stanowiła sprawozdania z badań ilościowych z użyciem kwestionariusza. Większość dotychczasowych badań ilościowych była prowadzona z wykorzystaniem standardowych narzędzi opracowanych przez McAdamsa (Loyola Generativity Scale (LGS) oraz Generative Behavior Checklist (GBC)). Warto w tym miejscu podkreślić, że w odniesieniu do starszej grupy wiekowej stosowanie tych narzędzi jest przedmiotem krytyki (Villar i in., 2023; Schoklitsch, Baumann, 2011). Narzędzia LGS oraz GBC zostały zaprojektowane z myślą o młodszych dorosłych i krytycy słusznie twierdzą, że nie nadają się one do wykorzystania w odniesieniu do populacji seniorów. Przykładem mogą być takie pozycje kwestionariusza LGS jak: *Myszę, że chciałbym pracować jako nauczyciel; Gdybym nie mógł mieć własnych dzieci, chciałbym je adoptować*. W przypadku skali GBC może to być np. *Zostałem rodzicem (miałem dziecko, adoptowałem dziecko lub zostałem rodzicem zastępczym)*. GBC to 50-punktowa ankieta samooceny. Uczestnicy oceniają każdą pozycję w skali od 0 do 2 na podstawie częstotliwości zaangażowania w daną aktywność w ciągu ostatnich 2 miesięcy (0 = nigdy niewykonywane; 1 = wykonywane raz; 2 = wykonywane więcej niż raz).

Inną skalą do pomiaru zachowań generatywnych osób starszych jest skala GAS – The Generative Acts Scale (Cheng, 2009). Jej zalety to mniejsza liczba itemów (jest ich 20) w porównaniu z GBC (50 itemów) oraz bardzo dobre wskaźniki rzetelności skali. Została opracowana na podstawie chińskiej próby w Hongkongu z pozycjami dostosowanymi kulturowo do populacji chińskiej. Skala zawiera dość szczegółowe stwierdzenia, np. *Opiekuję się dziećmi i wnukami, gdy są chore; Opiekuję się wnukami, gdy ich rodzice nie są dostępni; Angażuję się w wolontariat i nadal służę społeczności; Uczę kolejne pokolenie*

odróżniać dobro od zła oraz przestrzegać zasad i przepisów. Słabą stroną skali jest to, że w dużym stopniu koncentruje się na generatywności w obrębie rodziny. Zakłada się w niej więc, że respondent ma dzieci i wnuki (kilka itemów mówi o aktywności na rzecz dzieci lub wnuków). Ponadto skala nie mieści w sobie aktywności generatywnych wyróżnianych w ostatnio publikowanych pracach (np. generatywności ekologicznej).

W badaniach nad zachowaniami generatywnymi osób starszych autorzy prac badawczych publikowanych w ciągu ostatnich lat posługiwali się też innymi narzędziami. Na przykład Theuder i Wister (2010) wykorzystali koncepcję generatywności Eriksona jako ramę teoretyczną, aby pokazać, jak zachowania altruistyczne przejawiające się w pracy wolontariusza mogą poprawiać dobrostan w podeszłym wieku. Zachowania altruistyczne mierzono liczbą godzin w miesiącu poświęcanych na wolontariat i pomaganie innym (nie uwzględniając rodziny i przyjaciół). Inny przykład to badania nad powiązaniem zachowań generatywnych dziadków z ich dobrostanem i samooceną zdrowia (Herrera i in., 2022). W tym przypadku wskaźnikami zachowań generatywnych były aktywności podejmowane wspólnie z wnukami, takie jak: *Wspólnie podejmowane zajęcia rekreacyjne; Mentoring; Praca duchowa* itp. Kolejny przykład to badania, w których ukazano związek z poczuciem sensu życia i satysfakcją z życia osób w wieku powyżej 50 lat (Becchetti, Belluci, 2021). Wykorzystano w nich dane pochodzące z projektu Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE). Projekt SHARE gromadzi informacje o stylu życia osób starszych mieszkających w 20 krajach europejskich. Na podstawie danych zamieszczonych w bazie SHARE autorzy artykułu zbudowali indeks aktywności generatywnych. Wzięli pod uwagę pytania kwestionariusza, w których respondenci są proszeni o ocenę swojego zaangażowania w podane formy aktywności społecznej w ciągu ostatnich 12 miesięcy. Pytania dotyczyły uczestnictwa w pracy zawodowej i charytatywnej, uczestnictwa w klubach sportowych i towarzyskich, zaangażowania w działalność polityczną oraz udzielania pomocy lub wsparcia finansowego przyjaciołom bądź członkom rodziny.

2. Operacjonalizacja konstruktów **Zachowania generatywne w późnej dorosłości**

Przyjmuję, że generatywność oznacza „szeroko rozumiane twórcze życie, którego specyficznym celem jest dobro innych” (*Encyklopedia starości, starzenia się i niepełnosprawności*, 2017, s. 487). Motywem **zachowań generatywnych** jest chęć przyczyniania się do rozwoju i promowania/chronienia życia innych osób (Kim i in., 2017). Zachowanie generatywne może być również realizacją/aktualizacją generatywności jako pragnienia zostawienia po sobie trwałego śladu i może być podejmowane pod wpływem generatywnej troski o innych (troski o przyszłe, przeszłe lub obecne pokolenie). Zachowanie generatywne może też stanowić konsekwencję troski o przetrwanie pewnych wartości we wspólnocie społecznej lub w konkretnej osobie, troski o rozwój jakiejś osoby lub wspólnoty teraz bądź z myślą o przyszłości (McAdams, de St. Aubin, 1992; Kim i in., 2017). Celem zachowań generatywnych jest więc subiektywnie rozumiane przez daną osobę dobro społeczności lub innej jednostki. Przy czym owa „społeczność” może być pojmowana w sposób konkretny (konkretne osoby, które jednostka zna) lub abstrakcyjny (np. *Przyszłe pokolenie, Gatunek ludzki, Życie na Ziemi* itp.).

Jako podstawę teoretyczną przyjąłam teorię McAdamsa i de St. Aubina (1992). Uwzględniłam jednak rozbudowaną przez Kim i in. (2017) wersję modelu McAdamsa i de St. Aubina, wprowadzającą w kilku miejscach zmiany uwzględniające wyniki dyskusji prowadzonych w ostatnich latach w literaturze przedmiotu. Najważniejsza z tych zmian, dotycząca interesujących nas zachowań generatywnych, odnosi się do motywacji zachowań. W ujęciu Kim i in. nie wynikają one jedynie z troski o przyszłość (kolejne pokolenia), ale też o teraźniejszość i przeszłość.

Zgodnie z przyjętą podstawą teoretyczną zjawisko generatywności można opisać na kilku poziomach: motywacyjnym, poznawczym, behawioralnym i narracyjnym (nadawanie znaczenia) (McAdams, de St. Aubin, 1992; Bandel i in., 2023). Opracowane przeze mnie narzędzie badawcze dotyczy tylko poziomu behawioralnego. W niniejszej pracy skupiam się na jednym z komponentów modelu – na **zachowaniach generatywnych jednostki**. Chciałabym podkreślić, że chcąc dogłębnie zbadać generatywność, należałoby – zgodnie z założeniami modelu McAdamsa i de St. Aubina – opracować kolejne na-

rzędzia mierzące poziom motywacyjny i poznawczy oraz uzupełnić badanie jakościową analizą narracji. Takie narzędzia zostały opracowane, sprawdzone i są szeroko stosowane w badaniach odnoszących się do osób w okresie średniej dorosłości.

W przypadku osoby starszej typowym przykładem zachowania generatywnego w obrębie rodziny jest aktywne pełnienie roli dziadka/babci. Zachowania generatywne mogą być też ukierunkowane na osoby spoza rodziny. Mogą również dotyczyć społeczności, w której osoba starsza żyje, wspólnot, których ta osoba jest członkiem (np. wspólnoty religijnej).

Model McAdamsa i de St. Aubina (1992) zakłada, że na zachowania generatywne składają się:

1. *Tworzenie (creating)*, czyli produktywność i kreatywność w znaczeniu biologicznym, społecznym i kulturowym. Chodzi tu np. o tworzenie nowych rzeczy, idei, sposobów działania dla dobra innych;
2. *Podtrzymywanie (maintaining)* tradycji i wartości;
3. *Dawanie (offering)*, czyli oferowanie różnych form wsparcia.

Dokonując operacjonalizacji zachowań generatywnych, nie stworzyłam odrębnych wskaźników dla *Tworzenia*, *Podtrzymywania* i *Dawania*, ponieważ w wielu przypadkach podejmowanych działań te kategorie występują jednocześnie podczas tej samej aktywności.

Przeprowadzając operacjonalizację zachowań generatywnych osób starszych, wzięłam pod uwagę powyższe ustalenia teoretyczne. Analiza literatury pokazała, że istnieją różne rodzaje i formy wyrażania generatywności i ten temat jest wciąż otwarty, ponieważ nadal pojawiają się w tym obszarze badań nowe pomysły. Ważną kwestią jest więc takie sformułowanie pozycji kwestionariusza, aby obejmowały również te nienazwane jeszcze formy. Kwestionariusz nie może więc zawierać stwierdzeń bardzo szczegółowych. Powinny one być na tyle ogólne, aby ich znaczenie obejmowało różnorodność form wyrażania generatywności. Biorąc pod uwagę te przemyślenia, sformułowałam 10 stwierdzeń, do których osoby badane miały się ustosunkować za pomocą podanej skali od 1 do 7.

Poniżej zostały przedstawione przykłady operacjonalizacji wybranych twierdzeń kwestionariusza.

Dzieliłam/em się własnymi doświadczeniami z młodszymi osobami. Osoba w wysokim stopniu zgadzająca się z podanym stwierdzeniem prezentuje

zachowania z kategorii *Dawania/oferowania wsparcia* oraz *Podtrzymywania wartości i tradycji*. Jednak dzielić się doświadczeniami można na różne sposoby. Można je przekazywać ustnie, ale też w działaniu. Można dzielić się, poprzez praktykę, doświadczeniem związanym z własną pracą zawodową, twórczością, społecznym zaangażowaniem, doświadczeniem związanym z relacjami z innymi. Stwierdzenie to może wskazywać także na pragnienie zostawienia po sobie trwałego śladu.

Podjęmowałam/em jakieś działania z myślą o młodszym pokoleniu. Respondenci udzielający odpowiedzi świadczących o tym, że w wysokim stopniu zgadzają się z tym stwierdzeniem, mają poczucie, że podejmowali działania, które wynikały z generatywnej troski o młodsze pokolenie. Można przez to rozumieć działania podejmowane przez dziadków na rzecz wnuków, ale też działania podejmowane w ramach danej społeczności, w tym działania ekologiczne. Mogą to też być działania twórcze, w wyniku których powstanie dzieło służące kolejnym pokoleniom.

Angażowałam/em się w działania na rzecz okolicy, w której mieszkam. Stwierdzenie wskazuje na zaangażowanie respondenta w tworzenie dobra wspólnego. Może wskazywać na każdą z trzech wyróżnionych przez McAdamsa i de St. Aubina kategorii zachowań. W zależności od kontekstu może dotyczyć tworzenia, czyli produktywności i kreatywności w znaczeniu społecznym i kulturowym; podtrzymywania tradycji i wartości oraz oferowania różnych form wsparcia lub działań związanych z pielęgnacją, ochroną jakichś dóbr materialnych.

Angażowałam/em się w działania na rzecz jakiejś wspólnoty (np. religijnej). Podobnie jak poprzednie, stwierdzenie to wskazuje na zaangażowanie respondenta w tworzenie dobra wspólnego. Różnica polega na rodzaju społeczności, na którą ukierunkowane są działania. W niektórych przypadkach te dwa stwierdzenia mogą się częściowo pokrywać. Analizowane stwierdzenie może wskazywać na każdą z trzech wyróżnionych przez McAdamsa i de St. Aubina kategorii zachowań. W zależności od kontekstu może dotyczyć tworzenia, czyli produktywności i kreatywności w znaczeniu społecznym i kulturowym; podtrzymywania i przekazywania tradycji i wartości oraz oferowania różnych form wsparcia.

Podjęmowałam/em wspólnie z innymi ludźmi działania mające na celu czynienie dobra. Stwierdzenie wskazuje na troskę o przetrwanie lub tworzenie

pewnych wartości we wspólnocie społecznej. W zależności od tego, jak rozumiane jest przez respondenta owo „dobro”, mogą to być działania pomocowe, działania związane z przekazywaniem znaczących dla respondenta wartości, idei lub działania związane z tworzeniem bądź wdrażaniem w życie nowych pomysłów, ulepszeń albo działania mające na celu ochronę czegoś (np. środowiska, wartości itp.).

3. Właściwości psychometryczne

3.1. Opis próby badawczej

Badania zostały przeprowadzone w 2021 i 2022 roku na terenie Polski (województwo śląskie). Są one częścią projektu *Koncepcje pozytywnego starzenia się. Perspektywa edukacyjna* realizowanego na Wydziale Nauk Społecznych UJD w Częstochowie przez dr Agnieszkę Kozerską. Projekt uzyskał pozytywną opinię Uczelnianej Komisji ds. Etyki Badań Naukowych UJD w Częstochowie (uchwała nr KE-U/11/2021). Kryterium doboru próby był wiek respondentów (co najmniej 60 lat) oraz brak problemów poznawczych utrudniających im samodzielne codzienne funkcjonowanie. W procesie zbierania danych, jako ankieterzy, uczestniczyli studenci nauk społecznych po wcześniejszym przeszkoleniu. Zaprosili do udziału w badaniu osoby, które znali (np. dziadków, sąsiadów, znajomych). Decyzja osób starszych o udziale w badaniu była poprzedzona informacją o projekcie, którą przedstawiał ankieter. Udział w badaniu był anonimowy, tzn. nie zbierano danych osobowych. Uczestnicy badania to 202 osoby w wieku powyżej 60 lat. Badani wypełniali kwestionariusz online lub ten sam kwestionariusz w wersji papierowej (wybór należał do nich). Niektóre osoby prosiły o głośne odczytanie pozycji kwestionariuszy i udzielały odpowiedzi ustnie. W tych przypadkach odpowiedzi respondentów były zapisywane przez osobę przeprowadzającą badanie. Ankieterzy pisali sprawozdania z przeprowadzonych wywiadów, w których przedstawiali ich przebieg i ewentualne komentarze osób badanych.

W badaniu wzięły udział 202 osoby w wieku od 60 do 93 lat. Średnia arytmetyczna wieku osoby badanej to $M = 69,2$ lat, odchylenie standardowe $s = 1,1$. Statystyki służące do opisu grupy badanej przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Cechy socjodemograficzne osób badanych

Charakterystyka grupy badanych N = 202	n	%
Płeć		
Kobieta	126	62,4
Mężczyzna	76	37,6
Miejsce zamieszkania		
Miasto	92	45,5
Wieś	108	53,5
Brak danych	2	1
Wykształcenie		
Podstawowe	37	18,3
Zawodowe	70	34,6
Średnie	67	33,2
Wyższe	28	13,9
Stan cywilny		
W związku małżeńskim	136	67,3
Wdowa/wdowiec	53	26,2
Inne	13	6,5

Źródło: badania własne.

Z analizy danych zawartych w tabeli 1 wynika, że większość osób badanych (62%) stanowią kobiety. W populacji osób starszych mieszkających w Polsce również istnieje przewaga kobiet. Biorąc pod uwagę dane opublikowane przez GUS w 2022 roku (Cierniak-Piotrowska i in. 2023) dla całej polskiej populacji osób 60+, otrzymany tutaj odsetek jest trochę większy (w populacji 60+ proporcja kobiet wynosi 58%). Z tabeli 1 możemy odczytać, że nieco więcej niż połowa osób badanych mieszka na wsi (53%) i nieco mniej niż połowa (45%) w mieście. W badanej próbie znajdują się przedstawiciele grup o różnym poziomie wykształcenia. Około $\frac{1}{3}$ ma wykształcenie średnie (33,2%), podobny jest odsetek osób z wykształceniem zawodowym (34,6%). Większość respondentów w dniu badania pozostawała w związku małżeńskim (67%), co czwarta osoba była wdową lub wdowcem.

Tabela 2 przedstawia statystyki opisowe wyników testu otrzymane w badanej próbie osób 60+. Można przyjąć, że kształt rozkładu nie odbiega znacznie

Tabela 2. Statystyki opisowe rozkładu wyników testu Z-Gen w badanej próbie

Średnia	39,89
Mediana	40,00
Odchylenie standardowe	12,1
Skośność	0,04
Kurtoza	-0,6
Kwartył pierwszy	31
Kwartył trzeci	49

Źródło: badania własne.

od rozkładu normalnego. Świadczy o tym, po pierwsze, to, że średnia arytmetyczna ($M = 39,89$) osiągnęła wartość zbliżoną do mediany ($Me = 40$). Po drugie, przyjmuje się, że wartości kurtozy mieszczące się w przedziale od -1 do $+1$ oraz wartości skośności rozkładu mieszczące się także w przedziale od -1 do $+1$ charakterystyczne są dla rozkładów nieodbiegających znacznie od rozkładu normalnego (Witkowska, Fronczyk, 2009, s. 170). Warunek ten jest spełniony. W analizowanym przypadku skośność jest bliska 0, wynosi 0,04, co świadczy o tym, że rozkład w bardzo niewielkim stopniu odstaje od symetrycznego. Wynik testu normalności W Shapiro-Wilka również nie daje podstaw do odrzucenia hipotezy o zgodności rozkładu zmiennej Z-Gen z rozkładem normalnym ($W = 0,98; p > 0,05$).

3.2. Moc dyskryminacyjna i rzetelność

Test powinien się składać z pozycji, które będą różnicowały badane osoby. W naszym przypadku rozumiemy to w taki sposób, że osoby w wysokim stopniu prezentujące na co dzień zachowania generatywne będą osiągały w teście Z-Gen wysokie wyniki, natomiast osoby o niskim natężeniu badanej właściwości osiągną w teście Z-Gen niskie wyniki. Do sprawdzenia mocy dyskryminacyjnej pozycji testowych można wykorzystać analizę związku między wynikami danej pozycji a wynikami ogólnymi w teście. W sensie operacyjnym moc dyskryminacyjna może być obliczona jako korelacja liniowa między daną pozycją a wynikiem ogólnym testu (Witkowska, Fronczyk, 2009, s. 165).

Dodatnia moc dyskryminacyjna pozycji testowej będzie wtedy oznaczała, że osoby uzyskujące wysoki wynik, jeśli chodzi o tę pozycję, jednocześnie uzyskują też wysoki wynik na całej skali. Oczywiście, moc dyskryminacyjna powinna być odpowiednio wysoka. Witkowska i Fronczyk podają, że jej wartość powinna być większa niż 0,2. Przed przeprowadzeniem analizy zostało sprawdzone założenie dotyczące liniowości badanych związków między parami zmiennych oraz założenie o braku obserwacji odstających. Założenie sprawdzano, analizując wykresy rozrzutu. Na każdym z wykresów punkty układały się wokół rosnącej linii regresji i nie zaobserwowano wyraźnych odchyłeń od liniowości, rozrzut jest dość równomierny; nie stwierdzono też obserwacji znacząco odbiegających od pozostałych danych. Przyjęto więc, że założenia wymagane do zastosowania współczynnika korelacji Pearsona w analizie mocy dyskryminacyjnej są spełnione.

Tabela 3 prezentuje uzyskane współczynniki korelacji liniowej. Wszystkie są bardzo wysokie. To oznacza, że narzędzie badawcze charakteryzuje się zgodnością wewnętrzną i można przewidywać, że otrzymamy również wysoką wartość wskaźnika rzetelności narzędzia α Cronbacha.

Tabela 3. Moc dyskryminacyjna pozycji testu Z-Gen

Item	Korelacja pozycja-skala
P1	0,538
P2	0,734
P3	0,746
P4	0,668
P5	0,694
P6	0,410
P7	0,563
P8	0,574
P9	0,609
P10	0,694

Źródło: badania własne.

W kolejnym kroku zbadano rzetelność skali za pomocą współczynnika α Cronbacha. Dla całej skali składającej się z 10 pozycji współczynnik α Cronbacha przyjął satysfakcjonującą wartość równą **0,826**.

Tabela 4. Współczynnik α Cronbacha po wykluczeniu poszczególnych pozycji testu

Pozycja w teście	α Cronbacha bez danej pozycji
P1	0,825
P2	0,790
P3	0,789
P4	0,799
P5	0,796
P6	0,827
P7	0,813
P8	0,810
P9	0,807
P10	0,800

Źródło: badania własne.

Wartości współczynników α Cronbacha przedstawione w tabeli 4 przekroczyły 0,789, co oznacza, że wszystkie pozycje mierzą ten sam konstrukt, i to w stopniu niemal jednakowym.

3.3. Analiza składowych głównych

W celu ustalenia struktury narzędzia, czyli powiązań między poszczególnymi itemami kwestionariusza, została przeprowadzona Eksploracyjna Analiza Czynnikowa. Zastosowano metodę analizy składowych głównych z rotacją Varimax (PCA z rotacją Varimax). Metoda ta zakłada, że dane mają pewną strukturę, którą można zredukować do mniejszej liczby zmiennych (składowych głównych). W celu uzyskania potwierdzenia sensowności przeprowadzenia działań redukcyjnych posłużono się testem sferyczności Bartletta oraz testem Kaisera-Mayera-Olkina (KMO). Współczynnik KMO przyjmuje wartości z przedziału $<0,1>$. Im wyższa wartość, tym silniejsze mamy podsta-

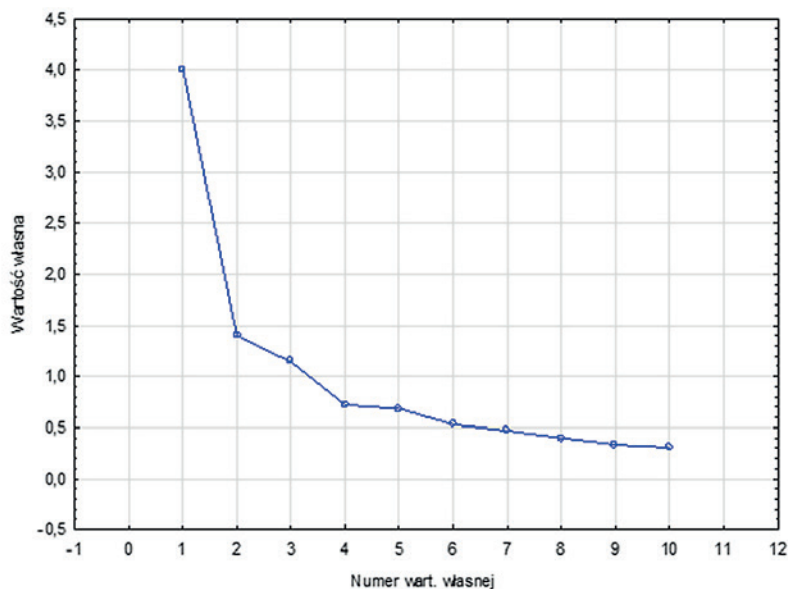
wy do zastosowania analizy składowych głównych. Powszechnie przyjmuje się, że wartość tego współczynnika powinna być większa niż 0,5. Niektórzy przyjmują wartość progową 0,7 (Stanisz, 2007, s. 180). Otrzymana wartość KMO (tabela 5) spełnia ten warunek i wynosi 0,82. Dla zebranych w trakcie badania danych otrzymano w teście Bartletta wynik statystycznie istotny. Analiza składowych głównych jest więc uzasadniona.

Tabela 5. Wynik testu Kaisera-Mayera-Olkina i Bartletta

Miara KMO		0,814
Test sferyczności Bartletta	chi kwadrat	675,454
	stopnie swobody	45
	wartość p	0,000

Źródło: badania własne.

Z wykresu ospyska (wykres 1) możemy odczytać, że powinniśmy wziąć pod uwagę model złożony z trzech czynników.

Wykres 1. Wykres ospyska

Bardziej dokładnie przedstawia to analiza wyników w tabeli 6 pokazującej wielkość wyjaśnionej wariancji przez poszczególne czynniki. Zgodnie z kryterium Kaisera, mówiącym, że do dalszych analiz bierzemy te czynniki, dla których wartość własna jest większa niż 1, przyjmujemy strukturę trójczynnikową.

Tabela 6. Wielkość wyjaśnionej wariancji przez poszczególne czynniki

Czynnik	Wartość własna	% wariancji	% skumulowany
1	4,009	40,09	40,09
2	1,398	13,98	54,07
3	1,145	11,45	65,52
4	0,722	7,22	72,74
5	0,686	6,87	79,61
6	0,531	5,31	84,92
7	0,468	4,68	89,60
8	0,399	3,99	93,59
9	0,335	3,35	96,94
10	0,306	3,06	100,00

Źródło: badania własne.

W kolejnym kroku przechodzimy do prezentacji ładunków czynnikowych. Przyjmuje się, że jeśli ładunek czynnikowy jest wyższy niż 0,5, to powiązanie między itemem a czynnikiem jest znaczące.

Na podstawie analizy treści stwierdzeń wchodzących w skład każdej podskali zdefiniowano trzy wymiary zachowań generatywnych – trzy składowe pojęcia *Zachowania generatywne*:

Czynnik 1. Działania będące wyrazem troski o szeroko rozumiane przyszłe pokolenie

P8 Dzieliłam/em się własnymi doświadczeniami z młodszymi osobami

P9 Przekazywałam/em komuś moje życiowe przemyślenia

P10 Podejmowałam/em jakieś działania z myślą o młodszym pokoleniu

Czynnik 2. Działania będące wyrazem troski o dobro innego człowieka

P1 Opiekowałam/em się jakąś osobą (np. wnukiem, inną osobą z rodziny lub spoza rodziny)

P2 Działania na rzecz innych pochłaniały dużą część mojego czasu

P3 Pomagałam/em komuś, kto zmagał się z jakimś problemem

P4 Poświęcałam/em dużo czasu na próby zrozumienia potrzeb innej osoby (innych osób)

Czynnik 3. Działania będące wyrazem troski o dobro społeczności

P5 Podejmowałam/em wspólnie z innymi ludźmi działania mające na celu czynienie dobra

P6 Angażowałam/em się w działania na rzecz jakiejś wspólnoty (np. religijnej)

P7 Angażowałam/em się w działania na rzecz okolicy, w której mieszkam

Tabela 7. Wynik analizy składowych głównych (z rotacją Varimax znormalizowaną)

Pozycja kwestionariusza	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3
P1	−0,01	0,840	−0,08
P2	0,19	0,782	0,25
P3	0,25	0,788	0,19
P4	0,42	0,510	0,25
P5	0,40	0,26	0,636
P6	0,06	−0,08	0,820
P7	0,07	0,29	0,660
P8	0,863	0,13	−0,04
P9	0,815	0,08	0,16
P10	0,647	0,24	0,36
Udział	0,23	0,24	0,18

Uwaga: w tabeli pominięto ładunki czynnikowe mniejsze niż 0,5 jako mało istotne.

Źródło: badania własne.

W tabeli 8 zostały przedstawione korelacje między otrzymanymi czynnikami.

Tabela 8. Korelacje r Pearsona między otrzymanymi czynnikami oraz czynnikami i wynikiem ogólnym

	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3	Skala Z-Gen
Czynnik 1	1	0,43	0,44	0,77
Czynnik 2	0,43	1	0,41	0,85
Czynnik 3	0,44	0,41	1	0,73
Skala Z-Gen	0,77	0,85	0,73	1

Źródło: badania własne.

Współczynniki rzetelności dla poszczególnych czynników wynoszą:

Alfa Cronbacha dla czynnika 1 wynosi 0,758.

Alfa Cronbacha dla czynnika 2 wynosi 0,788.

Alfa Cronbacha dla czynnika 3 wynosi 0,630.

3.4. Trafność kryterialna

Na weryfikację trafności zewnętrznej narzędzia składały się analizy związków między wynikami pomiaru tym narzędziem a skalami mierzącymi zmienne, które w badaniach innych autorów okazały się powiązane z zachowaniami generatywnymi lub generatywnością. Dotychczasowe badania pokazywały np. statystycznie istotny, dodatni związek między skalą zachowań generatywnych GBC a *Obecnością sensu w życiu* oraz *Poszukiwaniem sensu w życiu* (Hofer i in., 2014; Bandel i in., 2023). Badania ukazywały też związek między generatywnością a *Satysfakcją z życia*. Ujemnej korelacji można oczekiwać między *Zachowaniami generatywnymi* a *Poczuciem samotności*. Dodatkowo korelacji należy oczekiwać między wynikami Z-Gen a *Oceną własnego życia*.

3.4.1. Zachowania generatywne a poczucie sensu w życiu

Posiadanie celu nadaje życiu sens. „Cele przyczyniają się do procesu, w którym ludzie postrzegają swoje życie jako sensowne i wartościowe” (Emmons, 2003,

s. 107). Z badań Hofera i in. (2014) wynika, że istnieje następująca zależność: troska generatywna jest częściowo powiązana z poczuciem sensu życia, ponieważ prowadzi do celów generatywnych. Te z kolei nadają jednostkom sens życia. Badania zespołu Hofer i in. były prowadzone wśród osób starszych mieszkających w różnych warunkach kulturowych: w Kamerunie, Chinach, Czechach oraz na terenie Niemiec. Uzyskany współczynnik korelacji między sensem w życiu (mierzonym skalą MLQ_P – Steger i in., 2006) a troskami generatywnymi (mierzonymi skalą LGS – McAdams, de St. Aubin, 1992) wyniósł 0,3 i był statystycznie istotny. Na gruncie polskim podobne analizy przeprowadził zespół Bandel i in. (2023) przy okazji prac nad polską adaptacją skali generatywności LGS oraz zachowań generatywnych GBC. Analizy były prowadzone na próbie osób w wieku od 19 do 93 lat. Otrzymany wtedy, istotny statystycznie, współczynnik korelacji Spearmana między MLQ oraz GBC wyniósł 0,29 (dla podskali Obecność sensu w życiu MLQ_P) oraz 0,22 (dla podskali Poszukiwanie sensu w życiu MLQ_S). Z kolei dla skali LGS odpowiednie współczynniki wyniosły: 0,53 oraz 0,25.

Biorąc powyższe pod uwagę, należy przypuszczać, że w analizowanej tutaj grupie osób starszych Skala Z-Gen będzie korelowała dodatnio, z umiarkowaną siłą, z *Sensem w życiu* mierzonym skalą MLQ oraz podskalami skali *Sensu w życiu: Poszukiwaniem sensu* (MLQ_S) i *Obecnością sensu* (MLQ_P).

Do pomiaru sensu w życiu zastosowano polską adaptację skali *Sensu w życiu* – The Meaning in Life Questionnaire MLQ Scale (Steger, 2006, 2010; Kossakowska i in., 2013). Skala MLQ składa się z 10 pytań, na które można odpowiedzieć w skali 7-punktowej. Kwestionariusz MLQ składa się z dwóch podskal: 1. Obecność sensu w życiu (*Presence*, MLQ_P) – przykładowe itemy: *Moje życie posiada jasno określony cel*; *Rozumiem, jakie znaczenie ma moje życie*, oraz 2. Poszukiwanie sensu (*Search*, MLQ_S) – przykładowe itemy: *Szukam celu lub misji w swoim życiu*; *Szukam czegoś, co sprawia, że moje życie nabiera sensu*.

Dane w tabeli 9 pokazują korelacje między wynikami w teście *Sensu w życiu* MLQ oraz jego podskalami a wynikiem na Skali Zachowań Generatywnych Z-Gen oraz jej podskalami (Czynniki: 1, 2 oraz 3). Zgodnie z oczekiwaniami współczynniki przyjęły dodatnie, umiarkowane wartości.

Tabela 9. Korelacje r Pearsona między Skalą Zachowań Generatywnych oraz jej podskalami (czynniki) a poczuciem sensu w życiu

	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3	Skala Z-Gen
Obecność sensu w życiu MLQ_P	0,29	0,17	0,26	0,29
Poszukiwanie sensu w życiu MLQ_S	0,40	0,31	0,41	0,46
Sens w życiu MLQ	0,39	0,27	0,39	0,43

Uwaga: wszystkie otrzymane wartości współczynników są statystycznie istotne ($p < 0,5$).

Źródło: badania własne.

3.4.2. Zachowania generatywne a poczucie samotności

Wyniki badań nad związkiem między aktywnością społeczną (wolontariat) osób starszych a poczuciem samotności ujawniają prawidłowość, że wraz ze wzrostem zaangażowania społecznego (np. w wolontariat) maleje poczucie samotności (Curves i in., 2018; Kim i in., 2020; Yang i in., 2018). Podobny związek dotyczy opieki nad wnukami i poczucia samotności. Opieka osób starszych nad dziećmi (również niespokrewnionymi) wiąże się ze spadkiem poczucia samotności (Tang i in., 2016; Szabó i in., 2021). Jednakże badania pokazują też, że nie każde działania podejmowane na rzecz innych są związane ze spadkiem poczucia samotności. Na przykład długoterminowa opieka nad chorym partnerem, w tym samym gospodarstwie domowym, powoduje wzrost poczucia osamotnienia (np. Adams, 2008). Systematyczny przegląd literatury na temat aktywności związanej z opieką i wolontariatem osób starszych można znaleźć w artykule Akhter-Khan i in. (2023). Analizując wyniki tam przedstawione, można przypuszczać, że zachowania generatywne powinny ujemnie korelować z poczuciem osamotnienia. Uzyskany ujemny współczynnik korelacji między zmienną mierzoną narzędziem Z-Gen a poczuciem samotności potwierdzałby zatem trafność Z-Gen.

Do pomiaru poczucia samotności zastosowałam Skalę De Jong Gierveld (2006) – polska adaptacja: Grygiel i in. (2013). Narzędzie składa się ze stwierdzeń odnoszących się do braku satysfakcji z kontaktów społecznych lub do oceny satysfakcji z relacji interpersonalnych. Im wyższy wynik sumaryczny

uzyskuje badany, tym cechuje go większe poczucie samotności. Przykładowe itemy kwestionariusza: *Doświadczam ogólnej pustki; Jest wiele osób, na których mogę polegać, gdy mam problemy; Brak mi towarzystwa innych ludzi*. Tabela 10 przedstawia współczynniki korelacji dla poczucia osamotnienia i wyników Skali Z-Gen oraz jej podskal.

Tabela 10. Korelacje r Pearsona między Skalą Zachowań Generatywnych oraz jej podskalami (czynnikami) a poczuciem samotności

	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3	Skala Z-Gen
Poczucie samotności	-0,36	-0,22	-0,15	-0,30

Uwaga: wszystkie otrzymane wartości współczynników są statystycznie istotne ($p < 0,5$).

Źródło: badania własne.

3.4.3. Zachowania generatywne a gerotranscendencja

Pojęcia generatywności i gerotranscendencji dotyczą różnych perspektyw opisywania procesu starzenia się. Teoria gerotranscendencji została opracowana przez Larsa Tornstama (2011) i mówi o tym, że starzenie się jest związane u niektórych osób z przededefiniowaniem sposobu postrzegania czasu i przestrzeni, poczuciem jedności z całym wszechświatem, osłabieniem lęku przed śmiercią, spadkiem zainteresowania rzeczami materialnymi. Tornstam tak opisuje to zjawisko: „Patrząc wstecz, jednostka zauważa, że koncentracja na własnych potrzebach została stopniowo zastąpiona uwagą skupioną na potrzebach innych, w szczególności dzieci i wnuków. Egoizm został ograniczony na rzecz altruizmu” (Tornstam, 2011, s. 172) oraz: „Jednostka uświadamia sobie fakt, że nie jest centrum wszechświata” (Tornstam, 2011, s. 171). Zmiany ujawniające się w ramach tego rozwoju dotyczą trzech wymiarów: 1. Wymiar kosmiczny (*cosmic dimension*) – obejmujący zmiany na poziomie egzystencjalnym; 2. Wymiar odnoszący się do Ja (*self dimension*) – zmiany sposobu postrzegania własnego Ja; 3. Wymiar odnoszący się do relacji społecznych (*social and personal relationships dimension*) – zmiany dotyczące więzi interpersonalnych. Tornstam stworzył narzędzie badawcze do pomiaru poziomu gerotranscendencji.

Obie koncepcje: generatywności i gerotranscendencji wyrosły na gruncie różnych paradygmatów, mają jednak wiele wspólnego. Obie zakładają głęboką refleksję osoby starszej nad własnym życiem i relacjami z innymi ludźmi. Teoria gerotranscendencji zakłada przemianę wewnętrzną człowieka, z kolei w koncepcji generatywności mówi się o działaniach jednostki skierowanych „na zewnątrz”. Jednak przemiana wewnętrzna dokonująca się pod wpływem gerotranscendencji prowadzi do zredefiniowania relacji społecznych i własnego miejsca we wszechświecie, co skutkuje wzrostem altruizmu. Pod tym względem widać tu wyraźne podobieństwo między tymi dwoma podejściami. Obie koncepcje traktują starość jako czas rozwoju, a nie regresu. Biorąc pod uwagę te zbieżności, należałoby oczekiwać, że poziom gerotranscendencji będzie współwystępował z poziomem generatywności. Podobieństwa powinny dotyczyć zwłaszcza wymiaru kosmicznego gerotranscendencji, który obejmuje doświadczanie uczucia połączenia z wcześniejszymi generacjami, bycia częścią strumienia pokoleń i częścią całości, jaką jest świat (Brudek, 2016; Timoszyk-Tomczak, 2017).

Przyjęłam założenie, że jeśli narzędzie Z-Gen mierzy zachowania generatywne, to powinniśmy uzyskać co najmniej umiarkowane, dodatnie wartości współczynników korelacji między zmienną mierzoną tym narzędziem a gerotranscendencją (zwłaszcza jej wymiarem kosmicznym).

Do analiz wykorzystałam polską wersję skali gerotranscendencji GST-2 Scale (Tornstam, 2005; Brudek, 2021). Narzędzie składa się z kilku stwierdzeń, do których dołączono skalę oceny od 1 do 6. Przykładowe itemy dla wymiaru kosmicznego skali GST-2: *Czuję się częścią wszystkiego, co żyje; Czasem czuję, jakbym żył/a w przeszłości i teraźniejszości jednocześnie; Czuję silny związek z wcześniejszymi pokoleniami.*

Tabela 11 pokazuje związek między Skalą Zachowań Generatywnych oraz jej podskalami a poziomem gerotranscendencji. Uwzględniłam w niej tylko jedną podskalę (wymiar kosmiczny) z uwagi na niskie współczynniki rzetelności pozostałych skal. Otrzymane współczynniki korelacji są zgodne z przewidywaniami. Wyniki uzyskane na Skali Z-Gen korelują dodatnio z wynikami na skali GST-2.

Tabela 11. Korelacje r Pearsona między Skalą Zachowań Generatywnych oraz jej podskalami (czynniki) a poziomem gerotranscendencji kosmicznej oraz ogólnym poziomem gerotranscendencji GST-2

	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3	Skala Z-Gen
Gerotranscendencja kosmiczna	0,40	0,36	0,37	0,48
Gerotranscendencja wynik ogólny GST-2	0,36	0,29	0,28	0,39

Uwaga: wszystkie otrzymane wartości współczynników są statystycznie istotne ($p < 0,5$).
Źródło: badania własne.

3.4.4. Zachowania generatywne a satysfakcja z życia i ocena własnego życia

W literaturze istnieją dowody na związek między generatywnością osób starszych a ich satysfakcją z życia. Związek ten polega na tym, że wraz ze wzrostem poziomu generatywności satysfakcja z życia rośnie. Potwierdzają to badania jakościowe dotyczące rozumienia przez osoby starsze pomysłu starzenia się (Fisher, 1995), jak również badania ilościowe (Scott i in., 2023). Jednak w związku między tymi dwiema zmiennymi istnieją zmienne pośredniczące. Należy do nich postrzegane uznanie ze strony odbiorców. Scott i in. (2023) pokazali, że postrzegany szacunek ze strony wnuków wpływał na relację między satysfakcją z życia i troską generatywną wyrażaną przez opiekujących się dziećmi dziadków. W analizach tych autorów początkowo związek między troską generatywną a satysfakcją z życia nie był statystycznie istotny. Dopiero po wprowadzeniu zmiennej pośredniczącej relacja ta się ujawniła. Badania Chenga (2009) również pokazały, że działania generatywne prowadzą do zwiększenia dobrostanu osoby je podejmującej, jeśli są one w społeczności cenione i szanowane. Badania Serrata i in. (2017) z kolei podważyły pozytywny wpływ zachowań generatywnych przejawiających się w uczestnictwie obywatelskim (w organizacjach politycznych) na dobrostan osób starszych. Natomiast McAdams de St. Aubin i Logan (1993), w grupie osób dorosłych w wieku 22–72 lata badanych testem GBC (Generative Behaviour Checklist) oraz SWLS, otrzymali korelację r Pearsona 0,17 ($p < 0,05$).

Biorąc pod uwagę powyższe spostrzeżenia, nie należy spodziewać się wysokich wartości współczynnika korelacji podczas analizy związku między zachowaniami generatywnymi a satysfakcją z życia, jeśli nie są uwzględnione zmienne pośredniczące.

Do obliczeń została wykorzystana Skala Satysfakcji z Życia SWLS (autorzy skali: E. Diener i in. (1985); autor polskiej adaptacji: Zygfryd Juczyński (2001)). Skala służy do oceny satysfakcji z życia na podstawie porównania własnej sytuacji z ustalonymi przez siebie standardami. Skala składa się z 5 stwierdzeń. Jednostka ocenia, w jakim stopniu każde z nich odnosi się do jej życia. Przykładowe itemy: *Jestem zadowolony ze swojego życia*; *W większości aspektów moje życie jest bliskie ideału*.

W przeprowadzonych przeze mnie badaniach (tabela 12) korelacja jest dodatnia, statystycznie istotna, ale związek nie jest silny. Podobnie wyglądają wyniki dla oceny własnego życia. Korelacja z czynnikiem 2 okazała się nieistotna statystycznie.

Tabela 12. Korelacje r Pearsona między Skalą Zachowań Generatywnych oraz jej podskalami (czynniki) a *Satysfakcją z życia* i *Oceną własnego życia*

	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3	Skala Z-Gen
Satysfakcja z życia (SWLS)	0,22	0,16	0,27	0,26
Ocena własnego życia na skali od 1 do 10	0,28	0,06	0,29	0,24

Uwaga: wszystkie otrzymane wartości współczynników, oprócz wartości wyliczonej dla związku czynnika 2 z *Oceną własnego życia*, są statystycznie istotne ($p < 0,5$).

Źródło: badania własne.

3.5. Normalizacja

Normalizacja wyników jest sensowna, gdy zmienna charakteryzuje się rozkładem co najmniej zbliżonym do normalnego. Warunek ten jest spełniony, co zostało pokazane w podrozdziale 3.1: *Opis próby badawczej*. Wyniki pomiarów za pomocą kwestionariusza zachowań generatywnych zostały więc poddane normalizacji. Do tego celu posłużyła skala stenowa. Średnia zlokalizowana jest w środku skali, między 5 i 6 stenem. Przeliczając wyniki,

postępowałam zgodnie z procedurą opisaną przez Brzezińskiego (2005, s. 542).

Z tabeli 13 możemy odczytać, że wyniki typowe dla osób w wieku 60 lat lub więcej na Skali Zachowań Generatywnych to 33–46 punktów. Wynik do 32 punktów można uznać za niski, a powyżej 46 punktów za wysoki.

Tabela 13. Normalizacja wyników Skali Z-Gen

Sten	Wynik surowy	Interpretacja
1	12–15	wynik niski
2	18–22	wynik niski
3	23–26	wynik niski
4	27–32	wynik niski
5	33–39	wynik średni
6	40–46	wynik średni
7	47–51	wynik wysoki
8	52–60	wynik wysoki
9	61–62	wynik wysoki
10	63–70	wynik wysoki

Źródło: badania własne.

Arkusz testowy

(Agnieszka Kozerska)

Instrukcja

Poniżej znajdują się zdania opisujące różne zachowania związane ze stylem życia. Proszę określić za pomocą skali od 1 do 7, w jakim stopniu dane stwierdzenie opisuje Pani (Pana) zachowania, biorąc pod uwagę ostatnie 6 miesięcy.

Przyjmijmy, że im wyższa wybrana wartość, tym bardziej zgadza się Pani (Pan) z danym stwierdzeniem:

1 – oznacza, że dane stwierdzenie na pewno nie opisuje Pani (Pana) zachowania;

7 – oznacza pewność, że dane stwierdzenie opisuje Pani (Pana) zachowanie w bardzo dużym stopniu.

Nie ma tutaj odpowiedzi dobrych i złych. Proszę podać odpowiedzi, które Pani (Pana) zdaniem najdokładniej opisują Pani (Pana) styl życia. Swoje oceny proszę wpisać w tabeli.

W ciągu ostatnich 6 miesięcy:	Ocena (od 1 do 7)
1. Opiekowałam/em się jakąś osobą (np. wnukiem, inną osobą z rodziny lub spoza rodziny)	
2. Działania na rzecz innych pochłaniały dużą część mojego czasu	
3. Pomagałam/em komuś, kto zmagał się z jakimś problemem	
4. Poświęcałam/em dużo czasu na próby zrozumienia potrzeb innej osoby (innych osób)	
5. Podejmowałam/em wspólnie z innymi ludźmi działania mające na celu czynienie dobra	
6. Angażowałam/em się w działania na rzecz jakiejś wspólnoty (np. religijnej)	
7. Angażowałam/em się w działania na rzecz okolicy, w której mieszkam	
8. Dzieliłam/em się własnymi doświadczeniami z młodszymi osobami	
9. Przekazywałam/em komuś moje życiowe przemyślenia	
10. Podejmowałam/em jakieś działania z myślą o młodszym pokoleniu	

Bibliografia

- Adams, K.B. (2008). Specific Effects of Caring for a Spouse with Dementia: Differences in Depressive Symptoms between Caregiver and Non-Caregiver Spouses. *International Psychogeriatrics*, 20(03), 508–520, <https://doi.org/10.1017/S1041610207006278>.
- Akhter-Khan, S.C., Hofmann, V., Warncke, M., Tamimi, N., Mayston, R., Prina, M.A. (2023). Caregiving, Volunteering, and Loneliness in Middle-Aged and Older Adults: A Systematic Review. *Aging & Mental Health*, 27(7), 1233–1245.
- Bandel, J., Soroko, E., Sękowski, M. (2023). Polska adaptacja kwestionariuszy Loyolska skala generatywności oraz Lista zachowań generatywnych. *Psychologia Rozwojowa*, 28(2), 63–79.
- Becchetti, L., Bellucci, D. (2021). Generativity, Aging and Subjective Well-Being. *International Review of Economics*, 68(2), 141–184.
- Brudek, P. (2016). Larsa Tornstama teoria gerotranscendencji jako teoria pozytywnego starzenia się [Lars Tornstam's Gerotranscendence Theory as a Positive Aging Theory]. *Psychologia Rozwojowa*, 22(4), 9–25.
- Brudek, P. (2021). Polska wersja Skali gerotranscendencji typu 2 (GST2-PL) Larsa Tornstama. *Psychiatria Polska*, 55(6), 1305–1325.
- Brzeziński, J. (2005). *Metodologia badań psychologicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Cheng, S.-T. (2009). Generativity in Later Life: Perceived Respect from Younger Generations as a Determinant of Goal Disengagement and Psychological Well-Being. *Journal of Gerontology: Psychological Sciences*, 64B(1), 45–54, <https://doi.org/10.1093/geronb/gbn027>.
- Cierniak-Piotrowska, M., Dąbrowska, A., Stelmach, K. (2023). Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2022 r. Stan w dniu

- 31 grudnia. Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-stan-i-struktura-ludnosci-oraz-ruch-naturalny-w-przekroju-terytorialnym-stan-w-dniu-31-grudnia,6,34.html>.
- Curvers, N., Pavlova, M., Hajema, K., Groot, W., Angeli, F. (2018). Social Participation among Older Adults (55+): Results of a Survey in the region of South Limburg in the Netherlands. *Health & Social Care in the Community*, 26(1), e85–e93, <https://doi.org/10.1111/hsc.12480>.
- De Jong Gierveld, J., van Tilburg, T., Dykstra, P.A. (2006). Loneliness and Social Isolation. W: A.L. Vangelisti, D. Perlman (Eds.), *The Cambridge Handbook of Personal Relationships* (ss. 485–500). Cambridge: Cambridge University Press.
- Diener E., Emmons, R.A., Larsen, R.J., Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71–75, https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13.
- Di Fabio, A., Svicher, A. (2024). The Challenge of Eco-Generativity. Embracing a Positive Mindset Beyond Eco-Anxiety: A Research Agenda. *Frontiers in Psychology*, 15, 1173303.
- Encyklopedia starości, starzenia się i niepełnosprawności*. (2017). Red. A. Zych. Tom 1. Katowice.
- Emmons, R.A. (2003). Personal Goals, Life Meaning, and Virtue: Wellsprings of a Positive Life. W: C.L.M. Keyes, J. Haidt (Eds.), *Flourishing: Positive Psychology and the Life Well-Lived* (ss. 105–128). Washington, DC: American Psychological Association, <https://doi.org/10.1037/10594-005>.
- Erikson, E.H. (1963). *Childhood and Society* (Vol. 2). New York: Norton.
- Erikson, E.H., Erikson, J.M., Kivnick, H.Q. (1986). *Vital Involvement in Old Age*. New York, NY: Norton.
- Espanés, G.M. de, Villar, F., Urrutia, A., Serrat, R. (2015). Motivation and Commitment to Volunteering in a Sample of Argentinian Adults: What is the Role of Generativity? *Educational Gerontology*, 41(2), 149–161.
- Fisher, B.J. (1995). Successful Aging, Life Satisfaction, and Generativity in Later Life. *The International Journal of Aging and Human Development*, 41(3), 239–250.
- Ghislieri, C., Gatti, P. (2012). Generativity and Balance in Leadership. *Leadership*, 8(3), 257–275.
- Grygiel, P., Humenny, G., Rebisz, S., Świtaj, P., Sikorska, J. (2013). Validating the Polish Adaptation of the 11-item de Jong Gierveld Loneliness Scale. *European Journal of Psychological Assessment*, 29(2), 129–139, <https://doi.org/10.1027/1015-5759/a000130>.

- Herrera, M.S., Galkuté, M., Fernández, M.B., Elgueta, R. (2022). Grandparent-Grandchild Relationships, Generativity, Subjective Well-Being and Self-Rated Health of Older People in Chile. *Social Science & Medicine*, 296, 114786.
- Hofer, J., Busch, H., Au, A., Poláčeková Šolcová, I., Tavel, P., Tsien Wong, T. (2014). For the Benefit of Others: Generativity and Meaning in Life in the Elderly in Four Cultures. *Psychology and Aging*, 29(4), 764–775.
- James, J.B., Zarrett, N. (2006). Ego Integrity in the Lives of Older Women. *Journal of Adult Development*, 13(2), 61–75.
- Juczyński, Z. (2001). *Narzędzia pomiaru w promocji i psychologii zdrowia. Skala Satysfakcji z Życia*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Keyes, C.L.M., Ryff, C.D. (1998). Generativity in Adult Lives: Social Structural Contours and Quality of Life Consequences. W: D.P. McAdams, E. de St. Aubin (Eds.), *Generativity and Adult Development: How and Why We Care for the Next Generation* (ss. 227–263). Washington D.C.: American Psychological Association, <https://doi.org/10.1037/10288-007>.
- Kim, S., Chee, K.H., Gerhart, O. (2017). Redefining Generativity: Through Life Course and Pragmatist Lenses. *Sociology Compass*, 11(11), e12533, <https://doi.org/10.1111/soc4.12533>.
- Kim, E.S., Whillans, A.V., Lee, M.T., Chen, Y., VanderWeele, T.J. (2020). Volunteering and Subsequent Health and Well-Being in Older Adults: An Outcome-Wide Longitudinal Approach. *American Journal of Preventive Medicine*, 59(2), 176–186, <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2020.03.004>.
- Kossakowska, M., Kwiatek, P., Stefaniak, T. (2013). Sens w życiu. Polska wersja kwestionariusza MLQ (Meaning in Life Questionnaire). *Psychologia Jakości Życia*, 12(2), 111–131.
- Kotre, J. (1984). *Outliving the Self: Generativity and the Interpretation of Lives*. Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press.
- Lang, F.R., Carstensen, L.L. (2002). Time Counts: Future Time Perspective, Goals, and Social Relationships. *Psychology and Aging*, 17(1), 125, <https://doi.org/10.1037/0882-7974.17.1.125>.
- Leffel, G.M. (2008). Who Cares? Generativity and the Moral Emotions, Part 1. Advancing the “Psychology of Ultimate Concerns”. *Journal of Psychology and Theology*, 36(3), 161–181.

- Ma, Y., & Xing, T. (2024). Encourage Sustainable Consumption among the Elderly through Generativity. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 81, 104053, <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2024.104053>.
- McAdams, D.P., de St. Aubin, E. (1992). A Theory of Generativity and Its Assessment through Self-Report, Behavioral Acts, and Narrative Themes in Autobiography. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(6), 1003–1015.
- Melia, S.P. (2000). Generativity in the Lives of Elder Catholic Women Religious. *Advances in Life Course Research*, 5, 119–141.
- Morselli, D. (2013). The Olive Tree Effect: Future Time Perspective When the Future is Uncertain. *Culture & Psychology*, 19, 305–322.
- Morselli, D., Passini, S. (2015). Measuring Prosocial Attitudes for Future Generations: The Social Generativity Scale. *Journal of Adult Development*, 22(3), 173–182, <https://doi.org/10.1007/s10804-015-9210-9>.
- Oleś, P. (2011). *Psychologia człowieka dorosłego. Ciągłość. Zmiana. Integracja*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Schoklitsch, A., Baumann, U. (2011). Measuring Generativity in Older Adults: The Development of New Scales. *The Journal of Gerontopsychology and Geriatric Psychiatry*, 24(1), 31–43, <https://doi.org/10.1024/1662-9647/a000030>.
- Scott, R.K., Nadorff, D.K., Barnett, M., Yancura, L. (2023). Respect Your Elders: Generativity and Life Satisfaction in Caregiving Grandparents. *The International Journal of Aging and Human Development*, 96(3), 335–349.
- Serrat, R., Villar, F., Giuliani, M.F., Zacaes, J.J. (2017). Older People's Participation in Political Organizations: The Role of Generativity and Its Impact on Well-Being. *Educational Gerontology*, 43(3), 128–138.
- Shiel, C., do Paço, A., Alves, H. (2020). Generativity, Sustainable Development and Green Consumer Behaviour. *Journal of Cleaner Production*, 245, 118865, <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.118865>.
- Snarey, J., Clark, P.Y. (1998). A Generative Drama: Scenes from a Father-Son Relationship. W: D.P. McAdams, E. de St. Aubin (Eds.), *Generativity and Adult Development: How and Why We Care for the Next Generation* (ss. 45–74). Washington D.C.: American Psychological Association.
- Son, J., Wilson, J. (2011, September). Generativity and Volunteering. *Sociological Forum*, 26(3), 644–667.
- Stanisz, A. (2007). *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem Statistica PL na przykładach z medycyny*, t. 3: *Analizy wielowymiarowe*. Kraków.

- Steger, M.F., Frazier, P., Oishi, S., Kaler, M. (2006). The Meaning in Life Questionnaire: Assessing the Presence of and Search for Meaning in Life. *Journal of Counseling Psychology*, 53(1), 80, <https://doi.org/10.1037/0022-0167.53.1.80>.
- Stewart, A.J., Vandewater, E.A. (1998). The Course of Generativity. W: D.P. McAdams, E. de St. Aubin (Eds.), *Generativity and Adult Development: How and Why We Care for the Next Generation* (ss. 75–100). Washington D.C.: American Psychological Association, <https://doi.org/10.1037/10288-003>.
- Szabó, Á., Neely, E., Stephens, C. (2021). The Psychosocial Benefits of Providing Non-Kin Childcare in Older Adults: A Longitudinal Study with Older New Zealanders. *Journal of Health Psychology*, 26(11), 1926–1938, <https://doi.org/10.1177/1359105319893011>.
- Tang, F., Xu, L., Chi, I., Dong, X. (2016). Psychological Well-Being of Older Chinese-American Grandparents Caring for Grandchildren. *Journal of the American Geriatrics Society*, 64(11), 2356–2361, <https://doi.org/10.1111/jgs.14455>.
- Theurer, K., Wister, A. (2010). Altruistic Behaviour and Social Capital as Predictors of Well-Being among Older Canadians. *Ageing & Society*, 30(1), 157–181.
- Timoszyk-Tomczak, C. (2017). Teoria gerotranscendencji – jej potencjał i ograniczenia [The Theory of Gerotranscendence – Its Potential and Limitations]. *Gerontologia Polska*, 3(5), 191–196.
- Tornstam, L. (2005). *Gerotranscendence: A Developmental Theory of Positive Aging*. New York: Springer Publishing Company.
- Tornstam, L. (2011). Maturing into Gerotranscendence. *Journal of Transpersonal Psychology*, 43(2), 166–180.
- Villar, F. (2012). Successful Ageing and Development: The Contribution of Generativity in Older Age. *Ageing & Society*, 32(7), 1087–1105, <https://doi.org/10.1017/S0144686X11000973>.
- Villar, F., Serrat, R. (2014). A Field in Search of Concepts: The Relevance of Generativity to Understanding Intergenerational Relationships. *Journal of Intergenerational Relationships*, 12(4), 381–397.
- Villar, F., Serrat, R. (2021). Aging at a Developmental Crossroad. The Case for Generativity in Later Life. W: F. Rojo-Pérez, G. Fernández-Mayoralas (Eds.), *Handbook of Active Ageing and Quality of Life* (ss. 121–133). Springer, https://doi.org/10.1007/978-3-030-58031-5_7.

- Villar, F., Serrat, R., Pratt, M.W. (2023). Older Age as a Time to Contribute: A Scoping Review of Generativity in Later Life. *Ageing & Society*, 43(8), 1860–1881, <https://doi.org/10.1017/S0144686X21001379>.
- Wiles, J.L., Jayasinha, R. (2013). Care for Place: The Contributions Older People Make to Their Communities. *Journal of Aging Studies*, 27(2), 93–101.
- Witkowska, E., Fronczyk, K. (2009). Analiza właściwości pozycji testowych. W: K. Fronczyk (red.), *Psychometria. Podstawowe zagadnienia*. Warszawa: VIZJA PRESS & IT (ss. 161–179).
- Witkowski, L. (2009). *Rozwój i tożsamość w cyklu życia. Studium koncepcji Erika H. Eriksona*. Łódź: Wydawnictwo WSEZ.
- Yang, F., Zhang, J., Wang, J. (2018). Correlates of Loneliness in Older Adults in Shanghai, China: Does Age Matter? *BMC Geriatrics*, 18(1), 300, <https://doi.org/10.1186/s12877-018-0994-x>.
- Zimbardo, P.G., Boyd, J.N. (1999). Putting Time in Perspective: A Valid, Reliable Individual-Differences Metric. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 1271–1288.

